

УДК 339.9(477)

М.О. Іванова

ВПЛИВ ТНК НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Обґрунтовано необхідність дослідження впливу діяльності ТНК на структурізацію та розвиток національної економічної системи. Розглянуто трактування поняття ТНК різними авторами. Досліджено історію виникнення та розвитку ТНК у світовій та вітчизняній практиці. Окреслено коло необхідних передумов входу та успішної діяльності ТНК на національному ринку. Проаналізовано позитивний та негативний вплив транснаціональних корпорацій на економічну систему України. Доведено необхідність розробки адаптивних методів державного регулювання ТНК на вітчизняному ринку для забезпечення збереження національних інтересів та економічної безпеки.

Ключові слова: прями іноземні інвестиції, транснаціональні корпорації, глобалізація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі глобалізації та інтеграції світової економіки транснаціональні корпорації займають одну із ключових позицій у контролі над міжнародним рухом капіталу та розповсюдженні та передачі інноваційних технологій. Саме у ТНК сконцентровано значні фінансові ресурси та наукомісткі виробництва, що роблять їх головним суб'єктом світового господарства та міжнародних відносин. ТНК розглядаються сьогодні як один з основних каталізаторів нових, якісних змін та інтеграційних процесів національних економічних систем, глобалізації економіки.

Транснаціональні корпорації безпосередньо взаємодіють з національним господарством країн-реципієнтів та спричиняють неоднозначний вплив на їх розвиток.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню сутності ТНК та особливостям їх функціонування та впливу на національні економічні системи присвячено чимало праць зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема таких: Д. Дайкер [5], Дж. Даннінг, О.А. Беззубченко [1], В.М. Кочетков, Л. Молчанова, В.М. Мотриченко, М.П. Овчарук [6], С.О. Якубовський [8] та ін.

Проте залишаються малодослідженими проблеми функціонування світових ТНК в Україні за сучасних умов (обвал гривні, військові дії на Сході України) та їх вплив на вітчизняну економіку.

Мета статті: дослідження функціонування ТНК в кризових умовах та їх впливу на розвиток економіки України. Визначення перспективних напрямів взаємодії ТНК та вітчизняної економічної системи.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Велику роль в розвитку інтеграційних процесів та глобалізації світової економіки відіграють ТНК. Вихід великих корпорацій за межі національних економік та створення розгалуженої системи дочірніх підприємств в інших країнах дозволяє їм досягти максимальної мобільності, ефективності та захищеності від ризиків своїх фінансових ресурсів. За рахунок можливості внутрішньо-

корпоративного, горизонтального перерозподілу фінансових потоків між своїми підприємствами корпорації мають можливість швидкого реагування на зміну економічної та політичної кон'юнктури ринку та використати переваги тих чи інших національних економічних систем, які склалися у відповідний період, для досягнення максимальної ефективності своєї діяльності. Це може виражатися у концентрації своїх ресурсів у країнах з дешевою кваліфікованою силою та доступною сировиною, в країнах, у яких надаються великі преференції в оподаткуванні діяльності ТНК.

Так, у 80-х роках в Китаї, з метою залучення іноземного капіталу, ТНК були звільнені від податків на імпорт обладнання, а ставки корпоративного оподаткування були вдвічі меншими, ніж для місцевих компаній, що привело на ринок Китаю ряд потужних ТНК, таких як: «Coca-Cola», «Моторола», «Філіпс», NEC та ін.

За визначенням Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), транснаціональна корпорація – це підприємство, що об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності у двох чи більше країнах і провадить єдину політику та загальну стратегію завдяки одному або декільком центрам прийняття рішень [2].

ТНК – це універсальний інститут, результат еволюції фірми в умовах глобалізації, яка володіє широкою розгалуженою мережею філіалів в інших країнах з метою використання порівняльних переваг країн свого перебування, маючи високий ступінь впливу на процеси як економічного, так і політичного розвитку [8].

Основними ознаками ТНК є:

- здійснення виробництва товарів або послуг, не менше ніж у 6 країнах;
- частка іноземних працівників становить не менше ніж 25%;
- структура активів складає не менше ніж 25% капіталовкладень за кордоном;
- річний обсяг не менше 1 млрд дол.;
- обсяг реалізації товарів за межами головної материнської компанії складає не менше 20 %;
- єдина стратегія управління розвитку національних підприємств, які входять в організаційну структуру ТНК [6, с. 3].

Початок створення ТНК дослідники відносять на XVII ст., на яке припадає поява перших фірм з ознаками ТНК, але тільки наприкінці XX ст. відбулася активізація розвитку та поширення ТНК. Пік розвитку ТНК припадає на останнє десятиріччя. Зараз у світі існує біля 82 тис. ТНК, яким підпорядковуються 810 тис. філіалів по всьому світу, що складає у середньому приблизно 10 філіалів на одну «материнську» компанію, тоді як у 1990 р. на неї припадало всього чотири зарубіжні філії. Таким чином, глобальна транснаціональна експансія стає потужнішою та охоплює впливом все більшу кількість територій, країн, регіонів, галузей.

Сьогодні ТНК розглядаються як потужні регулятори міжнародного руху капіталу, поділу праці та виробництва, на які припадає: біля чверті світового ВВП, половина обсягу світової торгівлі; із 750 тис. патентів, які реєструються за рік, 80% належать ТНК. На прями іноземні інвестиції, які здійснюють транснаціональні корпорації, припадає до 75-90% світового обсягу.

Розвиток іноземного інвестування в Україні розпочався одночасно з отриманням суверенітету нашої країни у 1991 р., коли економіка країни стала відкритою для іноземних інвесторів. Цей період характеризується хаотичним створенням спільних підприємств без чіткого визначення їхніх прав та відповідальності, через повну відсутність нормативно-правової бази. Спільні підприємства створювалися тільки на підставі взаємної довіри між партнерами і, як правило, використовувалися іноземними партнерами для просування своєї продукції на ринок України або для доступу к її дешевим сировинним ресурсам. З розробкою та створенням правового поля для іноземного інвестування в Україні, що відзначилося прийняттям низки законодавчих актів, таких як Закон України «Про іноземні інвестиції» від 13.03.1992 року, Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 року, які надавали певні податкові преференції іноземним компаніям, та початком процесів приватизації розпочалася друга, якісно нова стадія іноземного інвестування. У цей період свої інтереси до ринку України проявляють потужні всесвітньо відомі ТНК – Nestle, Procter&Gambel, Coca-Cola, Samsung, LG та ін.

Мотивація рішення про діяльність ТНК у тій чи іншій країні визначається її стратегічними планами. Теоретичним підґрунтям можливості реалізації стратегічних цілей ТНК є розроблена модель Даннінга і Портера, яка дістала назву «Електричної парадигми чи парадигми OLI». Згідно з цією теорією при прийнятті рішення щодо іноземного інвестування ТНК мають приділяти увагу наявності виконання трьох основних умов: O (**ownership specific advantages**) – **особисті переваги фірми, це пов'язано з можливістю отримання прибутків від створення власного виробництва за кордоном, освоєння нових сировинних ринків.** L (**location specific variables**) – **перевага розташування, яка стосується умов країни-реципієнта, пільгове оподаткування, сприятливий інвестиційний клімат, висококваліфікована та дешева робоча сила, тощо.** I (**internalization incentive advantages**) – **перевага інтерналізації, що стосується можливості засвоїти ринок за рахунок переносу виробничих філій в іншу країну, якщо це є більш економічно доцільним, ніж виробництво на місцевому ринку.** Існування та характер взаємодії різної конфігурації переваг OLI має здатність змінюватися з плином часу та визначає подальший характер стратегії ТНК на зарубіжному ринку. При наявності тільки першої переваги стратегія ТНК має експортний характер. Оцінивши свої можливості та наявні переваги, ТНК визначає свій подальший стратегічний план, якщо існують передумови інтерналізації, то фірма, ймовірно, ухвалить рішення до здійснення прямих іноземних інвестицій.

Вітчизняними дослідниками вже ґрунтовно визначено переваги та недоліки іноземного інвестування. Обсяги, динаміка, галузева та регіональна структура іноземного інвестування здатні значно вплинути на темпи структурної перебудови національної економіки. Згідно зі звітом «Інвестиції у світі-2014», який було оприлюднено на Конференції ООН із торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), обсяг прямих іноземних інвестицій у всьому світі зріс 2013 р. до 1 трлн 450 млрд дол. США, що на 9% більше, ніж у 2012 р., і прогнозується його зростання і на майбутні три роки.

Статистичні спостереження за динамікою припливу іноземних інвестицій в економіку Україні, на жаль, не дають підстав для оптимізму (табл. 1).

**Прямі іноземні інвестиції в економіку України за 1995–2014 рр.
(на початок року млн дол. США)***

Рік	Прямі іноземні інвестиції в Україну	Темпи приросту обсягу іноземних інвестицій
1995	483,5	–
1996	896,9	85,5
1997	1438,2	60,4
1998	2063,6	43,5
1999	2810,7	36,2
2000	3281,8	16,8
2001	3875	18,1
2002	4555,3	17,6
2003	5471,8	20,1
2004	6794,4	24,2
2005	9047	33,2
2006	16890	86,7
2007	21607,3	27,9
2008	29542,7	36,7
2009	35616,4	20,6
2010	40053	12,5
2011	44806	11,9
2012	50333,9	12,3
2013	55296,8	9,9
2014	58156,9	5,2

*Розроблено автором за даними Держкомстату України.

Як ілюструє нам табл. 1, динаміка обсягів залучених іноземних інвестицій не має чіткої тенденції, найбільший пік активності іноземних інвесторів спостерігається у 1996 та 2006 рр. (темпи приросту 85,5 та 86,7% відповідно). За останні два роки відбувся рекордний спад іноземної інвестиційної активності, найнижчі показники темпів приросту іноземних інвестицій за 2013 р. – 9,9% та 2014 р. – 5,2%. За даними доповіді ООН «Інвестиції у світі-2014», у 2013 р. через високі політичні ризики в Україні обсяг прямих іноземних інвестицій скоротився удвічі – до 3 млрд 800 млн дол. Однією з причин стало виведення інвесторами низки активів, особливо з банківського сектора.

Статистичний аналіз галузевої структури прямих іноземних інвестицій за 2012 р. свідчить про збереження високої зацікавленості іноземних інвесторів до видів економічної діяльності з високою капіталізацією прибутків, таких як переробна промисловість – 25,9%, торгівля – 11, фінансова діяльність – 29,6, операції з нерухомим майном – 16,6%. На жаль, поза увагою

іноземних інвесторів лишаються наукомісткі галузі, частка прямих іноземних інвестицій в них склала лише 1%.

За регіональними уподобаннями іноземних інвесторів незмінно лишаються пріоритетними промислово розвинуті регіони та м. Київ (табл. 2).

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції за регіонами у 2012 р. (млн дол. США)*

Регіон (область)	Прямі іноземні інвестиції в регіонах	Частка регіону в загальному обсязі
Україна	54462,4	100,0
Автономна Республіка Крим	1463,7	2,7
Області		
Вінницька	245,4	0,5
Волинська	361,2	0,7
Дніпропетровська	8351,8	15,3
Донецька	2981,6	5,5
Житомирська	363,8	0,7
Закарпатська	407,2	0,7
Запорізька	1144,2	2,1
Івано-Франківська	642,5	1,2
Київська	1927,7	3,5
Кіровоградська	103,7	0,2
Луганська	838,5	1,5
Львівська	1634,8	3,0
Миколаївська	259,9	0,5
Одеська	1629,5	3,0
Полтавська	942,8	1,7
Рівненська	296,9	0,5
Сумська	374,4	0,7
Тернопільська	64,6	0,1
Харківська	2170,4	4,0
Херсонська	245,2	0,5
Хмельницька	208,6	0,4
Черкаська	884,1	1,6
Чернівецька	64,3	0,1
Чернігівська	105,3	0,2
м. Київ	26592,1	48,8
м. Севастополь	158,4	0,3

*Розроблено автором за даними Держкомстату України.

Як вже зазначалося вище, лівова частина прямих іноземних інвестицій здійснюються ТНК, які вже є потужними гравцями на фінансовому ринку України. Не слід недооцінювати вплив ТНК на розвиток галузевої та регіональної структури економіки України. І хоча з присутністю ТНК пов'язують ступінь інтегрованості країни в структуру світового господарства, а дехто з дослідників розглядає їх як панацею виходу економіки України з кризи, не треба забувати, що головною метою ТНК є отримання максимальних прибутків та зміцнення своїх конкурентних переваг. Експансія ТНК в країну-реципієнта несе як позитивні, так і негативні наслідки.

Серед позитивних моментів необхідно виокремити таке:

- застосування технологічних та маркетингових інновацій, які залишаються у країні-реципієнті навіть після згортання діяльності ТНК;
 - зниження рівня безробіття за рахунок створення додаткових робочих місць;
 - підвищення кваліфікаційного рівня робочої сили за рахунок застосування організаційно-маркетингових інновацій всіма підрозділами ТНК;
 - збільшення обсягу інвестиційних ресурсів, що активізує інвестиційну діяльність в країні;
 - збільшення податкових надходжень до бюджету.
- У той же час присутність іноземних ТНК на ринку країни створює ряд достатньо серйозних проблем:
- експансія іноземними компаніями найбільш перспективних секторів економіки та витіснення або знищення вітчизняних конкурентів;
 - розташування в приймаючій країні шкідливого виробництва;
 - недоотримання доходів держбюджетом за рахунок використання внутрішніх цін;
 - уникнення або зниження податкових платежів ТНК за рахунок виведення прибутків в країну з більш лояльним оподаткуванням;
 - здатність ТНК уникати державного контролю.

Сьогодні в Україні найбільша кількість ТНК представлена у переробній промисловості. За версією Forbes, за підсумками першого півріччя 2014 р. більшістю з них було зареєстровано прибуток (табл. 3).

Таблиця 3

Фінансові результати ТНК в Україні за перше півріччя 2014 р.*

№ з/п	Компанія	Галузь	Виручка за I півріччя 2014 р., млн грн	Прибуток, млн грн	Виручка за 2013 р., млн грн
1	JT International	Тютюнова	3776,7	463,9	7103,7
2	Philip Morris	Тютюнова	2907,3	513,8	5675,1
3	Imperial Tobacco	Тютюнова	2233,8	5,7	4299,4
4	Bunge	Агропромислова	2088,4	196,3	5623,9
5	ViOil	Харчова	2259,9	1,6	3359,8
6	Nestle	Харчова	2443,4	-479,5	5305,5
7	Shell	Нафтогазова	1720,6	-34,9	4155,8
8	Toyota	Машинобудування	1861,9	281,6	4377,6
9	Procter&Gamble	Хімічна	2691	164,5	5733,1
10	PepsiCo	Харчова	3273,5	-462,2	6068,5

*Розроблено автором за даними Forbes.

Як бачимо з табл. 3, у харчовій промисловості спостерігаються значні збитки, тоді як діяльність ТНК у сфері машинобудування приносить доволі вагомі позитивні результати.

Висновки. Підбиваючи підсумки дослідження, необхідно зауважити, що присутність міжнародних ТНК на українському ринку є неминучою реалією міжнародних інтеграційних процесів глобалізації економіки. Враховуючи як позитивний, так і негативний вплив експансії зарубіжних ТНК в національну економіку, Уряду необхідно розробити гнучкі, адаптовані до поточної ситуації механізми регулювання їх діяльності з метою збереження національних інтересів з одночасним нарощуванням обсягів іноземного інвестування, які є вкрай необхідними для розвитку економіки України.

Список використаних джерел

1. Беззубченко О.А. Оцінка діяльності іноземних ТНК в Україні [Електронний ресурс] / О.А. Беззубченко // Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Економіка. – 2011. – Вип. 1. – С. 50–56. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vmdu_ek_2011_1_10.pdf

2. Грубов А.П. Взаимодействие транснациональных корпораций и национальногосударственных экономических систем в условиях глобализации дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 [Электронный ресурс] / А.П. Грубов. – Оренбург, 2006. – 134 с. – РГБ ОД, 61:07-8/1762. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/vzaimodeistvie-transnatsionalnykh-korporatsii-i-natsionalno-gosudarstvennykh-ekonomicheskikh>

3. Дубчак Т.В. Діяльність транснаціональних корпорацій як ключовий фактор розвитку міжнародного бізнесу [Електронний ресурс] / Т.В. Дубчак. – Режим доступу: http://mev-hnu.at.ua/load/studentska_naukovo_praktichna_konferencija_2014/2_perspektivita_problemi_rozvitku_mizhnarodnogo_biznesu_v_umovakh_pereformatuvannja_globalnogo_sered/dijalnist_tnk_jak_kljuchovij_faktor_rozvitku_mizhnarodnogo_biznesu/54-1-0-322

4. Коровина Е.И. Конкурентные стратегии транснациональных корпораций [Электронный ресурс] / Е.И. Коровина. – Режим доступа: http://confcontact.com/2013_03_15/34_Korovina.htm

5. Прямі іноземні інвестиції та технологічний трансфер у пострадянських країнах: пер. з англ. / Д. Дайкер, М. Барц, Л. Бжилянська, В. Приписнов; пер. І.Ю. Єгоров, А.І. Войтович, Т.В. Гончарова. – Київ: К.І.С., 2003. – 191 с.

6. Овчарук М.П. Особливості поширення та впливу ТНК на економіку України [Електронний ресурс] / М.П. Овчарук, В.М. Мотриченко // Фінансовий простір. – 2013. – № 3. – С. 61–67. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fin_pr_2013_3_10.pdf

7 Самусенко Д.Н. Общие и региональные особенности процессов прямого инвестирования в современном мировом хозяйстве [Электронный ресурс] / Д.Н. Самусенко // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 3–4. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/obschie-i-regionalnye-osobennosti-protsssov-pryamogo-investirovaniya-v-sovremennom-mirovom-hozyaystve>

8. Якубовський С.О. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності: навчальний посібник для студ. вузів / С.О. Якубовський, Ю.Г. Козак, О.В. Савчук [та ін.]; за ред.: С.О. Якубовський. – Київ: Центр навчальної літ., 2006. – 486 с.: табл. – Бібліогр.: С. 470–487.

9. 200 крупнейших компаний – Рейтинги – Forbes Украина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forbts/ua/ratings/2>

10. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Обоснована необходимость исследования влияния деятельности ТНК на структуризацию и развитие национальной экономической системы. Рассмотрены трактовки понятия ТНК различными авторами. Исследована история возникновения и развития ТНК в мировой и отечественной практике. Очерчен круг необходимых предпосылок входа и успешной деятельности ТНК на национальном рынке. Проанализировано позитивное и негативное влияние транснациональных корпораций на экономическую систему Украины. Доказана необходимость разработки адаптивных методов государственного регулирования ТНК на отечественном рынке для обеспечения сохранности государственных интересов и экономической безопасности.

Ключевые слова: *прямые иностранные инвестиции, транснациональные корпорации, глобализация.*

Necessity of study of MNC activity influence on structure and development of the national economic system was motivated. Interpretations of the notion MNC different authors were considered. History of creation and development MNC in the world and domestic practice were explored. Circle of the prerequisites of the entry and successful activity MNC on the national market was outlined. The article analysed positive and negative influence MNC to economic system in Ukraine. Necessity of the adaptive method development of the MNC activity government regulation on the domestic market for provision of safety state interest and economic safety was proved.

Key words: *direct foreign investments, multinational corporations, globalization.*

Одержано 14.10.2014.